

NOU 2015: 7 Sammendrag

Assimilering og motstand

Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag

Tater-/romaniutvalget overleverte sin rapport, «Assimilering og motstand» (NOU 2015:7), til statsråd Jan Tore Sanner 1. juni 2015. Utvalget overleverte samtidig et offisielt vedlegg til rapporten med 28 utredninger som er produsert for utvalget.

Dette heftet inneholder (1) sammendraget av hovedfunn fra Tater-/romaniutvalgets rapport (NOU 2015:7), (2) kort oversikt over innholdet i NOUens kapitler, (3) utdrag/sammenfatning av kapittel 1 til 6 og (4) utvalgets avsluttende anbefalinger til norske myndigheter. Den gir også (5) en oversikt over utredningene i vedlegget til utvalgets rapport.

Utvalgets rapport og det offisielle vedlegget er tilgjengelig i sin helhet i elektronisk versjon.¹ Rapporten kan også bestilles i papirutgave fra departementet.² For kilder til denne utgivelsen, se vedlegg til NOU 2015:7.

¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-7/id2414316/>

² postmottak@kmd.dep.no

UTVALGETS HOVEDFUNN

Følgende er Tater-/romaniutvalgets sammendrag av sine hovedfunn. Teksten er i all hovedsak tatt fra forordet til utvalgets rapport (NOU 2015:7).

En feilslått og nedbrytende politikk

Taterne-/romanifolket ble på 1900-tallet utsatt for en hardhendt assimileringsspolitikk fra norske myndigheter. Politikken kom til uttrykk gjennom lover og forordninger som hadde et til dels diskriminerende formål, og en klart diskriminerende virkning. Dette skapte negative fordommer mot folkegruppen, som igjen har ført til frykt og mistillit mellom gruppen og storsamfunnet. Politikken som ble ført, har hatt – og har fremdeles – store konsekvenser for taterne/romanifolket.

Politikken rettet seg særlig mot to områder: Overtakelse av omsorgen for barn og tvungen bosetting. Staten overlot i all hovedsak gjennomføringen av denne politikken til den private organisasjonen Norsk misjon blant hjemløse (Misjonen). Fra 1907 til 1986 ble Misjonen i praksis enerådende på dette feltet. Offentlige instanser fikk instruks om å samarbeide med Misjonen. Selv om Misjonen var en pådriver i å definere målgruppen og utforme politikken, konkluderer utvalget med at Misjonen utførte sitt arbeid på vegne av staten. I tillegg finner utvalget at det var et nært samarbeid mellom Misjonen og kommunale myndigheter når det gjaldt overtakelse av omsorgen for barn og bosetting.

Boks 1.1 «Assimilering»

Assimilering stammer fra det latinske ordet «assimilare», som betyr «å gjøre lik». I denne sammenhengen beskriver det en politikk som myndighetene fører overfor en minoritet, der målet er å gjøre den mest mulig lik majoritetsbefolkningen. Dette innebærer at individer eller grupper blir tatt opp i storsamfunnet på majoritetens vilkår. Det er en enveisprosess der de som assimileres, må endre sine grunnleggende kulturelle verdier og levesett, mens majoriteten ikke gjør tilpasninger.

Politikk og tiltak i strid med menneskerettighetene

Tiltak mot barn var et sentralt virkemiddel i assimileringspolitikken overfor taterne/romanifolket. Barn ble tatt fra foreldrene og plassert i barnehjem og fosterhjem. Omsorgsansvaret ble overført til Misjonen. I løpet av to generasjoner fra 1900 ble nesten en tredjedel av barn født i tater-/romanifamilier bortsatt av barnevernet. Dette hadde dramatiske konsekvenser for gruppen som helhet.

Misjonen gikk inn for å bryte kontakten mellom foreldre og barn. Myndighetene begrunnet ofte omsorgsovertakelsene med at foreldrenes livsform var skadelig for barna. Situasjonen for barna etter omsorgsovertakelse varierte. Mange barn ble utsatt for omsorgssvikt, mishandling og/eller overgrep. Mange av barna fikk en ustabil, uforutsigbar og utrygg oppvekst. Utvalget finner at den omfattende praksisen med bortsetting av barn var klart uforenlig med retten til privatliv, slik denne forstås i dag.

Flere sider ved praksisen på Svanviken arbeidskoloni inntil 1970-årene var også uforenlig med retten til privatliv. På Svanviken ble beboernes hverdag kontrollert på en svært inngripende måte. Blant annet styrte ledelsen på Svanviken i stor grad beboernes private økonomi og overtok i stor grad barneoppdragelsen. Beboerne ble utsatt for både rutinemessige og uanmeldte besøk for å sikre at de fulgte husordensreglene. Misjonen begrenset også deres kontakt med andre reisende, og kontrollerte post som kom til dem på Svanviken. I perioden 1949-1970 ble 40 % av kvinnene som var på Svanviken, sterilisert under oppholdet. Utvalget kjenner ikke til noen annen institusjon i Norge som har en så høy andel steriliserte.

Mistillit, fordommer og usynliggjøring

Utvalget finner at det i samfunnet generelt er mangel på kunnskap om taterne/romanifolkets kultur og historie. Det finnes negative fordommer mot gruppen. Også mange ansatte i offentlige institusjoner som har kontakt med tater-/romanifolk, har lite kunnskap om folkegruppen og dens rettigheter som nasjonal minoritet. Det ser også ut til å være

en manglende interesse for å skaffe seg kunnskap om gruppen, blant annet blant en del lærere. Det er lite formidling om taterne/romanifolkets kultur og historie i barnehage, grunnskole og lærer-/førskolelærerutdanningen. Til sammen fører dette til at taterne/romanifolket fremstår usynlige som folkegruppe i dagens samfunn, og til at negative stereotyper om gruppen opprettholdes.

Politikken med omsorgsovertakelse av tater-/romanibarn hadde som mål å bryte opp familieband og fjerne den reisende livsformen og kulturen. Det har hatt negative konsekvenser for folket som helhet og for enkeltmennesker. Splittede familier og tap av språk og kultur har også skapt sår hos både barna som ble tatt, og familiene som sto igjen. Intervjuer gjennomført for utvalget viser at mange tidligere barnevernsbarn og deres biologiske familie har opplevd det som vanskelig når kontakten gjenopptas etter mange års atskillelse.

Et av utvalgets viktigste funn er at mange tater/romanifolk har en sterk mistillit til, og i noen tilfeller frykt for, norske myndigheter. Mistilliten er knyttet til tidligere overgrep og assimileringspolitikken. Mistilliten går i arv til nye generasjoner, og blir også vedlikeholdt gjennom fortsatt diskriminering og negative holdninger til minoritetsgruppen i dag. Den bidrar slik til at også mange unge, som ikke selv ble utsatt for assimileringspolitikken, opplever at de står på siden av storsamfunnet. Mange tater/romanifolk legger vekt på at generasjoner som vokser opp i dag, skal få tillit til myndighetene og bli anerkjent som likeverdige.

Utvalgets undersøkelser viser et oppsiktsvekkende høyt dødelighetsnivå blant dem som ble utsatt for Misjonens assimileringstiltak. De som ble utsatt for slike tiltak, har også et betydelig lavere utdanningsnivå enn befolkningen generelt. Når denne gruppen kommer så dårlig ut, er det åpenbart at politikken var skadelig for gruppen som helhet, og for enkeltpersoner som ble berørt. Tater/romanifolks tilgang til offentlige tjenester har blitt svekket på grunn av mistilliten de har til offentlige myndigheter, og mangelen på forståelse for tater/romanifolks spesielle historie og erfaringer hos offentlige instanser.

Fordommer og usynliggjøring har bidratt til å forsterke følelsen av «utenforskap» blant tater/romanifolk. Mange opplever det som problematisk å stå frem med sin tilhørighet til gruppen. Ungdommer opplever å bli avvist på grunn av sin gruppetilhørighet når de søker om lærlingeplasser. Andre opplever å bli avvist når de søker jobb, bolig eller ved innsjekking på campingplasser, med den begrunnelse at de er av tater-/romanislekt. De negative oppfatningene som lå til grunn for 1900-tallets assimileringpolitikk, har lange historiske røtter, men ble i stor grad skapt fra 1850-tallet og framover.

Ufullstendig oppgjør

Utvalget mener at man allerede etter Norges tilslutning til FNs verdenserklæring om menneskerettighetene (av 1948) og til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen i 1953 burde ha forstått at flere sider ved politikken og tiltakene overfor taterne/romanifolket var i strid med de grunnleggende hensyn som menneskerettighetene hadde til hensikt å verne om, og som Norge hadde forpliktet seg til å respektere. Utvalget finner at flere lover og bestemmelser bidro til, eller ikke ga et tilstrekkelig vern mot, diskriminering og vilkårlighet slik disse reglene forstås i dag.

Mange tater/romanifolk som utvalget har snakket med, etterlyser at norske myndigheter tar et tydelig og godt kommunisert oppgjør med den tidligere assimileringspolitikken. Undersøkelser utvalget har gjennomført, viser at mange tater/romanifolk fra ulike miljøer opplever at de erstatnings- og oppreisningsordningene som har blitt utviklet, ikke er rettfærdige, eller i praksis ikke fungerer slik at de bidrar til rettferd og forsoning. Fra 1990-tallet og frem til i dag har flere enkeltpersoner og organisasjoner fra tater-/romanimiljøer mobilisert. De har krevd at historien skal granskes og dokumenteres, og at norske myndigheter skal anerkjenne sitt ansvar og gi oppreisning for assimileringspolitikken. Tater/romanifolk har gått fra å være en utstøtt gruppe til å få anerkjennelse som nasjonal minoritet. Det neste steget på veien mot forsoning og rettferdighet er at norske myndigheter nå må sikre at alle tater/romanifolk blir fullverdige samfunnsdeltakere, og får være med på å medvirke i alle prosesser og saker som angår dem.

OVERSIKT OVER KAPITLENE I NOU 2015:7

Her gis en oversikt og korte sammendrag fra kapitlene som finnes i NOU 2015:7

Kapittel 1 Innledning

Kapitlet redegjør for utvalgets tolkning av mandatet, for metodiske fremgangsmåter og veivalg samt organisering av arbeidet.

Kapittel 2 Hvem er taterne/romanifolket

Kapitlet presenterer kort hovedtrekk ved taternes/romanifolkets 500 år lange historie i Norge. Det gir også et overblikk over ulike betegnelser brukt om gruppen og ulike oppfatninger om folkegruppens egenart og selvforståelse. I tillegg inneholder kapitlet en oversikt over tater-/romanifolks egen organisering og arbeid for anerkjennelse og rettigheter.

Kapittel 3 Grunnlag for utvalgets vurderinger

Kapitlet klargjør de etiske forutsetningene utvalget legger til grunn for sine vurderinger av både fortidens og dagens politikk overfor folkegruppen. Forutsetningene ligger også til grunn for utvalgets anbefalinger til norske myndigheter for veien videre. Utvalget redegjør også for de mest sentrale menneskerettighetsforpliktelsene Norge har på dette området.

Kapittel 4 Fra «omstreifere» til nasjonal minoritet

Kapitlet gir en oversikt over hovedtrekk og utviklingslinjer i norske myndigheters politikk overfor taterne/romanifolket i Norge fra 1850 til slutten av 1990-tallet. Det viser hvordan Misjonen spilte en sentral rolle som utøver av og pådriver for denne politikken. Misjonens arbeid i nært samspill med stat og kommuner fra den ble etablert i 1897 til «særomsorgen» overfor folkegruppen ble avviklet på slutten av 1980-tallet.

Kapittel 5 Oppgjør med fortiden?

Kapitlet redegjør for tiltakene norske myndigheter har gjennomført de siste tiårene som en konsekvens av de dokumenterte overgrepene overfor taterne/romanifolket gjennom historien. Det viser hvordan representanter for taterne/romanifolket selv har vært aktive pådrivere for slike tiltak. Utvalget vurderer i hvilken grad tiltakene synes å ha bidratt til «forsoning og rettferd» slik hensikten var. Konklusjonen er at oppgjøret med fortiden har vært ufullstendig.

Kapittel 6 Situasjonen i dag

Kapitlet presenterer funn fra undersøkelser om livssituasjon og livskvalitet for taterne/romanifolk i dag, blant annet knyttet til arbeid, utdanning og helse. Undersøkelsene viser at utdanningsnivået er svært lavt og dødeligheten svært høy blant den delen av gruppen som har vært omfattet av politikken ført gjennom Misjonen. De viser at frykten for myndighetene fortsatt er stor blant mange taterne/romanifolk og at frykten går i arv. Denne frykten bidrar, sammen med utbredte fordommer overfor gruppen, til at mange innenfor folkegruppen i praksis ikke får gjort bruk av alle formelle rettigheter de har.

Kapittel 7 Veier videre

Kapitlet oppsummerer hovedutfordringene som er kartlagt i de foregående kapitlene. Det er særlig lagt vekt på konsekvenser av fortidens politikk for dagens taterne/romanifolk samt på opplevelser av fordommer og diskriminering i dag. Utvalget skisserer en rekke områder der myndighetene bør vurdere å gjennomføre tiltak for å bidra til rettferd og forsoning og for å gjenoppbygge tillit mellom storsamfunnet og folkegruppen.

UTVALGETS ARBEID OG HOVEDFUNN

Mandat og organisering

I det følgende gjengis deler av kapittel 1 (innledning) i NOU 2015:7.

Ved kongelig resolusjon av 3. januar 2011 nedsatte Regjeringen et offentlig utvalg som skulle undersøke og beskrive politikken og tiltakene overfor taterne/romanifolket fra 1800-tallet og frem til i dag, med særlig vekt på politikkenes målsettinger, gjennomføring og virkemidler. Utvalget skulle også vurdere funnene i lys av norsk lovgivning og menneskerettighetene og om funnene gir grunnlag for å vurdere nye tiltak som kan bidra til rettferd og forsoning. Initiativet til granskningen kom fra representanter for taterne/romanifolket selv, og var støttet av blant andre Helsingforskomiteen. Mandatet ble oppdatert i 2013, samtidig som utvalget og utvalgets sekretariat fikk ny ledelse og sammensetning. Det oppdaterte mandatet er i sin helhet vedlagt rapporten.

I Tater-/romaniutvalgets mandat omtaler Regjeringen den tidligere politikken overfor gruppen slik:

Politikken overfor taterne/romanifolket hadde fra slutten av 1800-tallet og frem til midten av 1980-tallet som målsetting å avvikle «omstreifervesenet». Kulturen og levemåten til denne etniske gruppen skulle bringes til opphør, og de skulle «lære seg å bli nordmenn». Denne assimileringspolitikken ble gjennomført ved tiltak som må karakteriseres som kraftige overgrep, til dels rasistisk motivert.

Kort oppsummert er utvalget bedt om å undersøke politikken overfor taterne/romanifolket med vekt på hvordan denne politikken har fungert, hvordan situasjonen er i dag, og hva som kan utvikle tillit og gode relasjoner mellom minoritet og storsamfunn.

Boks 1.2 Mandatet

Utvalgets formål og hovedoppgave er formulert slik i mandatet:

Formål: Målsettingen med undersøkelsen er å dokumentere de faktiske forhold når det gjelder politikk og tiltak overfor taterne/romanifolket fra norske myndigheter, og fra organisasjoner, institusjoner og virksomheter i Norge. Målet er at det gjennom dette arbeidet skapes en felles forståelse av hva som faktisk skjedde, og hvilke konsekvenser og virkninger det hadde for enkeltpersoner og for gruppen – blant annet med henblikk på deres levesett, kultur og språk. Utvalget skal i sitt arbeid vektlegge både kjønns- og barneperspektivet. Målsettingen er videre å legge et grunnlag for at forsoningsprosessen mellom taterne/romanifolket og storsamfunnet kan fortsette i positiv retning.

Oppgave: Utvalgets hovedoppgave er å undersøke og beskrive utviklingen av norske myndigheters, institusjoners, organisasjoners og andre virksomheters politikk og tiltak overfor taterne/romanifolket frem til i dag, med særlig fokus på politikkenes målsettinger, gjennomføring og virkemidler. Utvalget skal blant annet vurdere funnene i lys av norsk lovgivning og de folkerettslige forpliktelser som Norge var og er bundet av. Utvalget bør vurdere i hvilken grad funnene gir grunnlag for å vurdere framtidige tiltak for å bidra til forsoning og rettferdighet. Forhold knyttet til rom (sigøynere) i Norge, av norsk eller utenlandsk opprinnelse, faller utenfor utvalgets oppdrag.

I mandatet vises det til at initiativ fra representanter for taterne/romanifolk dannet bakgrunn for nedsettelse av utvalget:

Romani-/taterorganisasjonene har i mange år ønsket en fullstendig gjennomgang av norske myndigheters behandling av gruppen, dels gjennom støtte til organisasjoner, institusjoner og virksomheter som gjennomførte tiltak overfor taterne/romanifolket. Temaet har fått ytterligere aktualitet ved at Helsingforskomitéen våren 2009 presenterte rapporten «Norsk romani/taterpolitikk Fortid, nåtid, fremtid», hvor en av anbefalingene var å iverksette en slik gjennomgang.

Organisering av utvalgets arbeid

Utvalget ble nedsatt av Regjeringen i 2011. Etter planen skulle utvalget levere sin rapport innen utgangen av november 2013. I august 2013 fikk utvalget ny sammensetning og ledelse, og det ble en ny organisering og ledelse av sekretariatet. Knut Vollebæk tiltrådte som utvalgsleder 20. august 2013. Ingvill Thorson Plesner tiltrådte som sekretariatsleder samme dag.

Sekretariatet har fra høsten 2014 inkludert tre rådgivere i tillegg til sekretariatsleder og vitenskapelige assistenter. I tillegg har flere medarbeidere vært tilknyttet sekretariatet i deltidsstillinger for kortere perioder i 2014 og 2015. En rekke eksterne forskere har utført ulike delutredninger på oppdrag fra utvalget. Noen av utvalgets medlemmer har også vært engasjert som forskere på enkelte prosjekter.

I august 2013 oppnevnte departementet en ressursgruppe som ifølge utvalgets reviderte mandat skulle komme med innspill til utvalget og bistå utvalget med å komme i kontakt med informanter etc. De fire tater-/romaniorganisasjonene som i 2013 mottok grunnstøtte av departementet, var representert med ett eller to medlemmer. Blant de syv medlemmene av den nye ressursgruppen hadde fem hatt status som observatører til utvalget i den første fasen av arbeidet (2011–2013). Også en representant for Helsingforskomiteen ble oppnevnt som medlem av ressursgruppen. Medlemmer av ressursgruppen og andre ressurspersoner fra tater-/romanimiljøet har gitt viktige bidrag til flere av utvalgets undersøkelser og utredninger.

Boks 1.3 Ressursgruppens rolle er omtalt i det reviderte mandatet fra august 2013:

Ressursgruppens medlemmer kan blant annet fremme forslag om saker eller temaer utvalget bør undersøke nærmere, og påpeke områder hvor det eventuelt er behov for ytterligere forskning og dokumentasjon. Ressursgruppens medlemmer kan også bistå utvalget med faktakunnskap og informasjon, for eksempel om private arkiver, og være diskusjonspartnere for utvalget. Ressursgruppen kan bidra til at utvalget og utvalgets sekretariat kommer i kontakt med relevante muntlige kilder. Møter mellom utvalget og ressursgruppen skal være et forum for gjensidig informasjonsutveksling.

Utvalget har invitert ressursgruppen til ett eller to møter per halvår. På møtene har ressursgruppens medlemmer både fått orientering om status i ulike prosjekter og gitt innspill til disse. Ressursgruppens medlemmer har også selv fremmet forslag til tema som bør undersøkes, og har slik sett vært initiativtakere til flere av utvalgets prosjekter. I tillegg til møtene med hele utvalget har utvalgsleder og sekretariatsleder invitert ressursgruppen til ett ekstra møte hvert halvår for å orientere om status i de ulike prosjektene og få innspill til dette arbeidet. I tillegg har utvalgsleder og sekretariatsleder hatt flere møter med ressurspersonene individuelt, særlig i oppstarten og avslutningen (dvs. høsten 2013 og våren 2015). Høsten 2014 var ressursgruppen invitert til utvalgsmøtet der utvalgets forskere presenterte hovedfunnene i sine prosjekter. Våren 2015 fikk ressursgruppen presentert utvalgets hovedfunn fra ulike kapitler i utkastet til NOU, slik at de kunne kommentere disse. Utvalgsleder og sekretariatsleder holdt møter med styrene i tater-/romaniforeningene høsten og vinteren 2014.

Fra våren 2014 har utvalgsleder, sekretariatsleder og andre medarbeidere i sekretariatet deltatt på flere fagseminarer, stevner og andre arrangementer i regi av de ulike tater-/romaniorganisasjonene. Ett formål med dette var å formidle kunnskap om utvalgets arbeid og få innspill til de ulike prosjektene. Det var også et viktig ledd i arbeidet

med å få kontakt med personer som ville bli intervjuet av utvalgets forskere. Utvalgets sekretariat har brukt både utvalgets nettside og egen Facebook-side til å spre informasjon om utvalgets arbeid og til å komme i kontakt med tater/romanifolk – både blant de som er aktive i organisasjonene, og de som ikke er organisert. I tillegg har en rekke medlemmer av folkegruppen selv kontaktet sekretariatet eller utvalgets forskere for å fortelle sine historier eller formidle synspunkter på ulike tema.

Utvalgsleder og sekretariat har hatt flere åpne informasjonsmøter i ulike deler av landet våren 2015, blant annet i Elverum, Stavanger og Oslo. Noen av informasjonsmøtene var organisert i samarbeid med tater-/romaniorganisasjoner.

Hvem er taterne/romanifolket?

Taterne/romanifolket har en lang historie i Norge. Ifølge forskere kom de første tater-/romanislektene til Norge på 1500-tallet.³ En viktig del av levesettet til taterne/romanifolket har tradisjonelt vært at familiene har reist fra sted til sted for å drive med handel og håndverk. I dag er det fortsatt en del som reiser for å drive med handel og håndverkstjenester i vår- og sommermånedene.

Taterne/romanifolket fikk i 1999 status som nasjonal minoritet sammen med jøder, kvener, rom (sigøynere) og skogfinner, gjennom Norges tilslutning til Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Norske myndigheter viste da til at gruppen hadde «en særskilt historisk bakgrunn, egne tradisjonelle ervervs måter og et eget språk: romani, og med «en levemåte der reising, samhold og slektsfølelse er sentrale trekk».⁴ Gjennom sitt arbeid har utvalget kunnet slå fast at dette også i dag er en mangfoldig folkegruppe med levende kultur og språk.

Spørsmålet om hvem taterne/romanifolk er, har vært gjenstand for flere vurderinger. Ofte har spørsmålet vært knyttet til vurderinger av folkegruppens opprinnelse. Historisk har diskusjonene om opphav vært knyttet til politiske vurderinger av tiltak mot folkegruppen.

Blant taterne/romanifolk i dag er det ulike syn på betegnelser og opphav. Uavhengig av de ulike synspunktene regner taterne/romanifolk seg som en egen folkegruppe med felles historie, språk og kultur. Utvalget har i arbeidet fått et klart inntrykk av at taterne/romanifolk har en felles identitetsfølelse. Ved å gi taterne/romanifolket status som nasjonal minoritet har også norske myndigheter anerkjent at de er en egen etnisk gruppe. Likeledes forstår forskere i dag dem som en egen etnisk gruppe.⁵

³ Anne Minken, *Tatere i Norden før 1850: sosio-økonomiske og etniske fortolkningsmodeller*, Tromsø 2009 (Avhandling Ph.D).

⁴ St.prp. nr. 80,1997-1998

⁵ Minken 2012.

Taternes/romanifolkets språk kalles gjerne «rotipa» eller «romani», og har en grunnstamme fra det indiske språket sanskrit, men med skandinavisk grammatikk. Språket har låneord fra for eksempel gresk og armensk, men også mange ord fra tysk, noe som viser at de har bodd lenge i tyskspråklige områder. Få romanifolk/tatere snakker romani flytende i dag, men mange bruker fortsatt ord og uttrykk i dagligtalen seg imellom. Mange ser på reising som en viktig livsnerve i kulturen. Reisingen er knyttet til handel og håndverk. En viktig del av kulturen har vært å tilpasse seg etterspørsel og behov i storsamfunnet og levere tjenester som samfunnet har etterspurt. Metallarbeid, musikk og yrker knyttet til hest har vært og er sentrale.⁶

Det finnes ingen oversikt over hvor mange tatere/romanifolk det er i Norge i dag. Dette henger sammen med at det med unntak for Sametingets valgmannstall, ikke føres registre basert på etnisk tilhørighet. I Stortingsmelding nr. 15 (2000– 2001) anslås folketallet til «noen tusen». Da spørsmålene om erstatninger og kompensasjon kom opp midt på 2000-tallet, mente representanter fra tater-/romaniorganisasjonene at tallet var betydelig høyere.⁷ Hvilket tall man ender opp med, avhenger blant annet av hvordan man avgrenser gruppen. Det nyeste anslaget, gjort av Europarådets høykommissær for menneskerettigheter, Nils Muižnieks, plasserer antallet et sted mellom 4000 og 10 000.⁸

Opp gjennom historien har folkegruppen blitt omtalt med ulike betegnelser av myndighetene. På 1800-tallet var «fant» og «tater» mest vanlig, mens på 1900-tallet ble «omstreifer» den politisk-administrative betegnelsen som ble brukt av norske myndigheter.

I dag bruker tatere/romanifolk selv ulike betegnelser om folkegruppen. Mens noen foretrekker betegnelsen «romanifolk», foretrekker andre «tater». Svært mange omtaler seg selv som «reisende(s)».

⁶ Bergkvist og Vigardt 2014.

⁷ <https://snl.no/romanifolk> (rett URL 20.5.2015); «Taterne krever 300 millioner», NRK 2003.

⁸ Muižnieks 2015.

Ifølge mandatet skulle utvalget undersøke myndighetenes politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 og frem til i dag, med særlig vekt på det siste hundreåret og med henblikk på deres levesett, kultur og språk. Utvalget har sett det som sentralt å belyse taterne/romanifolkets selvforståelse og aktive rolle i historien. Et slikt perspektiv bidrar til å oppfylle mandatet om å legge et grunnlag for en forsoningsprosess mellom folkegruppen og storsamfunnet.

I forbindelse med tilslutningen til Rammekonvensjonen ble det slått fast at det er enkeltmennesker selv som definerer sin tilhørighet til en nasjonal minoritet. Utvalget har lagt prinsippet om selvdefinisjon til grunn for sitt arbeid. Samtidig har det vært en utfordring i kildearbeidet at det er myndighetene som har definert både gruppen og politikken i den perioden utvalget har undersøkt.

På 1990-tallet dannet taterne/romanifolk flere interesseorganisasjoner, stiftelser og komiteer. For første gang organiserte representanter for folkegruppen seg politisk i et større omfang og stilte krav overfor myndighetene og andre deler av det norske samfunnet på vegne av gruppa. Organiseringen på 1990-tallet hadde røtter lenger tilbake. Både enkeltpersoner og organisasjoner har vært og er viktige pådrivere for en kritikk av assimileringspolitikken og har krevd anerkjennelse for taterne/romanifolket som gruppe og for like rettigheter. De har også krevd at myndighetene skulle ta et oppgjør med fortidens undertrykkende politikk.

En pioner i det tidlige arbeidet for taterne/romanifolkets rettigheter i Norge var Godin Hagvald Nikolaysen (1882-1957). På 1920- og 1930-tallet dannet han med flere andre to organisasjoner som hadde som formål å utgjøre en motmakt mot Misjonen. Landeveiens-Hjemløses-Union (1929) var en kristen forening for å hjelpe taterne/romanifolket både økonomisk og åndelig, mens De Forsømtes Misjon (1933) var en evangelisk forening for taterne/romanifolk. Misjonens daværende generalsekretær, Ingvald B. Carlsen, advarte mot arbeidet og mot at folkegruppen skulle bosettes eller samles nær hverandre.

Den kristne organiseringen med husmøter og fellesskap ga en viktig plattform for utvikling av selvtillit, og for krav til Misjonen. Her ble det formet uttalt kritikk av Misjonens virksomhet. Særlig ble tiltakene rettet mot barna kritisert, men også bosettingspolitikken og arbeidskolonien på Svanviken. Godin Nikolaysen stilte direkte krav til Misjonen og krevde at taterne/romanifolket skulle få like rettigheter som norske borgere. Han var formet av sine personlige erfaringer med tvangsassimileringen og brukte disse erfaringene til å formulere kollektive krav. Han hjalp familier i møtet med myndighetene, særlig for å unngå at barn ble tatt. Han mente at denne politikken ville skape bitterhet og hat mot samfunnet.⁹

Arven etter Godin har også gjort seg gjeldende i den moderne organiseringen av taterne/romanifolket, både i den politiske interesseorganiseringen på 1990-tallet og den kristne vekkelsen på 1970- og 1980-tallet.

I 2004 registrerte forskeren Rune Halvorsen 13 ulike organisasjonsforsøk etter 1990, og i løpet av tiåret som har gått, har flere foreninger kommet til og noen forsvunnet. Kvinnene har spilt en viktig rolle som bærere av språk og kultur blant tater-/romanifolket. Likevel har de på grunn av en mannsdominert kultur i liten grad hatt lederposisjoner i organisasjonene. Samtidig har flere enkeltkvinner levert viktige bidrag, og fortjener å løftes frem som betydningsfulle for taterne/romanifolkets egenorganisering.

Organisasjoner som har basis i en nasjonal minoritet kan, dersom de oppfyller noen kriterier, få grunnstøtte av staten. De må være medlemsbaserte frivillige organisasjoner, som gjennom sin generelle virksomhet og konkrete aktiviteter ivaretar og representerer interessene til nasjonale minoriteter, og fremmer dialog og samarbeid mellom nasjonale minoriteter, frivillige organisasjoner og offentlige myndigheter. Det er i dag fire av tater-/romaniorganisasjonene som får grunnstøtte fra staten. I tillegg finnes det flere foreninger som ikke mottar grunnstøtte. Selv om foreningene bare organiserer en liten del av folkegruppen, er

⁹ Bergkvist og Vigarardt 2015a i NOU 2015:/ Vedleggsrapport.

de viktige premissleverandører i møte med myndighetene og storsamfunnet. Foreningene har vært sentrale aktører for å oppnå politiske mål, inkludert unnskyldning for overgrepene mot folket fra Den norske kirke og regjeringen, status som nasjonal minoritet, endringer i regelverket for billighetserstatning og opprettelsen av kollektive erstatninger som en oppreisning for overgrep mot gruppen.

Fra «omstreifere» til nasjonal minoritet: Politikk og tiltak overfor taterne/romanifolket 1850–2000

Fra midten av 1800-tallet og frem til midten av 1980-årene førte myndighetene en politikk som tok sikte på å endre folkegruppens levesett. Målet var å erstatte en reisende livsform med bofasthet og regulært arbeid. Virkemidlene som ble brukt for å nå dette målet, kunne være harde.

Tidsrommet som blir gjennomgått i dette kapittelet (1850–1900), kan i hovedsak inndeles i tre faser:

Den første fasen, fra 1850 til 1986, var ikke en enhetlig periode når det gjelder virkemidler eller styrken på dem, men målsettingene var hele tiden assimilering av «omstreiferne». Målet om assimilering ble særlig fremtredende etter at Misjonen og den norske staten i 1907 inngikk en avtale som i praksis gjorde Misjonen til eneutøver av den offentlige politikken overfor «omstreiferne». Denne avtalen, som var det fremste virkemiddelet i den statlige politikken overfor gruppen, var gjeldende helt frem til 1986. Graden av assimilering ble imidlertid svekket utover på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. Blant annet ble særomsorg for ulike grupper generelt avvirket, og det ble endringer innad i Misjonen. I denne perioden (1850-1986) er det viktig å skille mellom assimileringspolitiske og diskriminerende målsettinger, holdninger og praksis. Som det følgende vil vise, endte ikke alle de assimileringspolitiske formålene med en tilsvarende praksis, og i enkelte tilfeller ble resultatet assimileringspolitikken selv om dette ikke hadde vært et uttalt formål.

I den andre fasen, fra 1986 til 1999, overtok kommunene det ansvaret som Misjonen hadde hatt. Omleggingen innbar hverken noe oppgjør med fortiden eller erkjennelse av en feilslått politikk.

Den siste fasen, fra Norges ratifisering av Europarådets rammekonvensjon i 1998 og frem til i dag, blir i liten grad behandlet her. Hovedtrekkene i denne perioden har vært anerkjennelse av taterne/romanifolket som nasjonal minoritet, og at myndighetene og andre i økende grad har begynt å ta et oppgjør med fortidens politikk overfor folkegruppen. Samtidig har perioden også vært preget av at gruppen selv i økende grad er blitt en pådriver i den norske minoritetspolitikken, og i arbeidet med å bedre vilkårene for å styrke sin egenart og kultur.

Tittelen, fra «omstreifere» til nasjonal minoritet, beskriver en utvikling i 1900-tallets minoritetspolitikk overfor taterne/romanifolket fra diskriminering og assimilering mot mer anerkjennelse og respekt. Utvalget understreker at utviklingen var langsom og ikke i takt med velferdsstatens politiske mål om å skape et samfunn med likhet og rettferdighet for alle innbyggerne. Utviklingen var heller ikke i takt med den oppmerksomheten menneskerettighetsspørsmål fikk i Norge fra 1950-årene og fremover. Først i 1970-årene ble politikken og tiltakene overfor taterne/romanifolket sett i et kritisk lys. Det skulle ennå gå mange år før det fant sted en reell minoritetspolitisk endring, selv om tiltakene gradvis ble mindre konsentrert om å endre livsformen til taterne/romanifolket som folkegruppe.

Assimileringspolitikken inneholdt tiltak som tok sikte på å frata taterne/romanifolket deres reisende livsform og gjøre dem sosialt og kulturelt lik den norske majoritetsbefolkningen. Det viktigste virkemiddelet norske myndigheter tok i bruk, var samarbeidet med Misjonen.

Utvalget mener at myndighetene i ulike sammenhenger la for dagen holdninger og traff beslutninger som legitimerte en målbevisst assimilering av taterne/romanifolket. På flere områder finner utvalget at myndighetenes politikk var direkte rettet mot å ramme deres kultur og levesett.

Dette gjelder særlig regjeringsresolusjonen fra 1907, som overlot ansvaret for bosettingspolitikken og tildeling av forsorgshjelp for bosatte «omstreifere» til Misjonen. Det gjelder også reguleringen av «omstreifernes» hestehold i dyrevernsloven av 1951, og praksisen med registrering av «omstreifere» som vedvarte i størstedelen av 1900-tallet.

Utvalget finner at assimileringspolitikken var stabil fra begynnelsen av 1900-tallet til 1970-årene. I hele denne perioden stod to virkemidler sentralt. Det ene handlet om å fjerne barn fra foreldre og plassere dem i barnehjem og fosterhjem, det andre om bosetting. Begge var hjemlet i lover og i avtaler mellom Misjonen og statlige myndigheter, og finansiert gjennom årlige overføringer over statsbudsjettet.

Assimileringspolitikken ble formelt avviklet i løpet av 1980-årene, og taterne/romanifolk ble anerkjent som en nasjonal minoritet fra 1999. Til tross for disse endringene viser utvalgets undersøkelser av dagens situasjon at det fortsatt gjenstår en del før folkegruppen kan sies å ha oppnådd full anerkjennelse og likeverd i praksis i det norske samfunnet. Så sent som i 1957 formulerte daværende generalsekretær Olav Bjørnstad i Misjonen politikkenes mål på følgende måte: «De skal ikke utgjøre noen egen gruppe i folket lenger, de skal assimileres i det vanlige folkeliv».¹⁰ Dette var i tråd med det samfunnsoppdraget Misjonen hadde fått gjennom regjeringsresolusjonen i 1907. Misjonens forståelse ble enten direkte eller indirekte bekreftet av den norske staten gjennom direktiver, bevilgninger og offentlige uttalelser fra statsråder og andre myndighetsrepresentanter. I størstedelen av den aktuelle perioden (1907-1986) uttrykte myndighetene stor tilfredshet med Misjonens virksomhet.

Omstreiferbetegnelsen som begrunnet 1900-tallets assimileringspolitik, var i hele perioden definert på ulike og til dels uklare måter, og omfattet flere grupper enn taterne/romanifolket. Utvalget finner likevel at politikken og tiltakene overfor «omstreifere» rammet taterne/romanifolket spesielt. Dette skyldes særlig at myndighetene overlot

¹⁰ RA, PA-0793, brev til KUD fra O. Bjørnstad, 18.5.1957.

det praktiske ansvaret for politikken gjennomføring til Misjonen som tok utgangspunkt i slektsbaserte opplysninger om enkeltindivider og familier.

Inntil de økonomiske særordningene for «omstreifere» ble avskaffet i 1986, ble rundt 1500 barn tatt fra foreldre med tater-/romanibakgrunn og plassert i barnehjem eller fosterhjem. Selv om folkegruppens størrelse i denne perioden ikke er kjent, utgjør dette antallet en stor andel av den delen av befolkningen som Misjonen og myndighetene antok å tilhøre taterne/romanifolket. Det gjaldt nærmere en tredel over vel to generasjoner.

De fleste av barna ble tatt etter vedtak i vergeråd, senere barnevernsnemnder. Barna ble enten plassert på Misjonens egne barnehjem, andre barnevernsinstitusjoner, skolehjem eller hos fosterforeldre som Misjonen rekrutterte. I likhet med andre bortsatte barn, opplevde barn under Misjonens omsorg mange flyttinger mellom ulike fosterhjem, barnehjem og andre institusjoner. Med unntak av anbringelse i skolehjem, foregikk disse flyttingene ofte uten nye lovpålagte krav om vedtak i vergeråd/barnevernsnemnder. Mange ble utsatt for omsorgssvikt, fysisk og psykisk mishandling og/eller overgrep etter omsorgsovertagelsen. Misjonen sørget i de fleste tilfeller for at kontakten mellom barn og biologiske foreldre ble brutt etter omsorgsovertagelsen. Dette skjedde ikke med andre grupper. Utvalget finner at dette var en bevisst politikk fra Misjonens side gjennom store deler av 1900-tallet. Dette ble akseptert av myndighetene. Selv om det formelt sett var vergerådene/ barnevernsnemndene som gjorde vedtak om omsorgsovertagelse, spilte Misjonen en viktig rolle som både pådriver- og ekspertorgan overfor de kommunale organene. Blant annet initierte, og ofte også formulerte, Misjonen vedtak. Tidligere forskning og utvalgets egne undersøkelser viser imidlertid at Misjonens rolle ble gradvis svekket fra slutten av 1970- og utover i 1980-årene.

Vergerådsloven og barnevernloven åpnet for skjønnsmessige avgjørelser. Utvalget finner at forvaltningens saksbehandling ble påvirket av en utbredt negativ holdning til «omstreiferne», i kombinasjon med en

offentlig politikk for å assimilere folkegruppen. Dette kan delvis forklare hvorfor tiltak overfor tater-/romanibarn bar preg av vilkårlighet og førte til frykt og mangel på tillit blant tatere/romanifolk overfor myndighetene.

Misjonen begrunnet kravene om bosetting av enkeltfamilier ulikt fra sak til sak. Vurdert mot Misjonens mål finner utvalget at bosettingsarbeidet i stor grad var mislykket. Når resultatet ble permanent bosetting, var dette i like stor grad på tross av Misjonens og statlige myndigheters politikk som på grunn av denne. Utvalgets granskning viser også at bosetting av «omstreifere» ofte møtte stor motstand i de enkelte kommunene.¹¹

I Misjonens bosettingsarbeid spilte Svanviken arbeidskoloni (fra 1973 Svanviken familiesenter) en viktig rolle. Kolonien var anlagt som en mellomstasjon mellom landeveien og en bofast tilværelse. Utvalgets undersøkelser viser at virksomheten på Svanviken innebar utilbørlige inngrep i enkeltmenneskers privatliv og utillatelige forsøk på å tvinge frem bosetting. Også på dette feltet førte tiltakene til frykt og mangel på tillit blant tatere/romanifolk overfor myndighetene.

Utvalget finner at Misjonens virksomhet, gjennom både egenrapportering og eksterne rapporter fra blant andre Riksrevisjonen, enten var eller burde ha vært kjent for statlige myndigheter. Etter utvalgets mening har myndighetene derfor enten direkte eller stilltiende godkjent Misjonens virksomhet. Med det har de stilt seg selv i en ansvarlig posisjon.

Oppgjør med fortiden?

Fra begynnelsen av 1990-tallet og fremover etablerte tatere/romanifolk interesseorganisasjoner som sammen med andre fått gjennomslag innenfor en lang rekke områder. Flere enkeltpersoner og familier med tater-/romanibakgrunn fortalte sine historier i avisartikler og tv-

¹¹ Møystad 2015b

programmer. Det ble et økende press på myndighetene for at de skulle kartlegge og ta et oppgjør med fortidens overgrep.

I første halvdel av 1990-tallet stilte flere seg bak kravene om at Misjonens arkiv måtte åpnes, og at myndighetenes assimileringpolitikk måtte granskes. Et konkret resultat av dette var at Sosialdepartementet i 1995 bevilget midler til et delprogram gjennom Norges forskningsråds program «Velferd og samfunn». Midler ble gitt til forskning på politikken overfor folkegruppen i forrige århundre, og på konsekvensene av denne.¹²

Dokumentasjon av overgrep i rapportene fra Norge forskningsråds delprogram la et grunnlag for unnskyldninger for tidligere overgrep, fra staten og Den norske kirke i 1998 og 2000. Unnskyldningene kom i stand etter betydelig påtrykk fra mange enkeltpersoner og organisasjoner.

Unnskyldningene fra staten er gitt i sammenhenger som gjør at de er lite kjent både blant taterne/romanifolket selv og i befolkningen for øvrig. Den første unnskyldningen ble gitt i et lukket møte mellom en statsråd og noen representanter for taterne/romanifolket i 1998. Til tross for at selve hendelsen ble dekket av media, og noen representanter for tater-/romaniorganisasjoner på dette tidspunktet sa seg fornøyde med unnskyldningene, er det rundt femten år senere svært mange som ikke kjenner til at dette har funnet sted. Unnskyldningen ble gjentatt av en ny regjering i en Stortingsmelding i 2000. Utvalget regner det som sannsynlig at en tydeligere kommunisert offentlig unnskyldning kunne bidra til å fremme kunnskap om politikken overfor gruppen, og dermed redusere diskriminering basert på fordommer eller kunnskapsløshet i befolkningen.

Den norske kirke har ved Kirkemøtet kommet med unnskyldninger til taterne/romanifolket to ganger, først i 1998 og så i 2000. Den første unnskyldningen, i 1998, ble gitt i en slik form at den i praksis bidro

¹² Minken 2009, Karen-Sofie Pettersen, Taterne og Misjonen: Mangfold, makt og motstand, Doktoravhandling ved NTNU, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, 2005

til mer konflikt og dypere mistillit. Dermed ble det nødvendig for Kirkemøtet å komme med en ny unnskyldning to år senere. Denne siste unnskyldningen ble gitt i en tale på Kirkemøtet og er lite kjent i tater-/romanimiljøene.

Et annet område hvor tater-/romaniorganisasjoner har engasjert seg, er kampen for erstatninger og kompensasjonsordninger. De har også pekt på behovet for at tatere/romanifolk som trenger det, burde få hjelp til å utforme søknader om nevnte erstatninger/kompensasjon. Funnene fra Forskningsrådets delprogram om taterne/romanifolket (Hvinden m.fl. 2000), utgjorde en viktig bakgrunn i den politiske behandlingen av oppreisningstiltak til tatere/romanifolk på 2000-tallet. I 2004 ble det opprettet en særordning for tatere/romanifolk under rettferdsvederlagsordningen. Dette åpnet for erstatning for tatere/romanifolk som har opplevd mobbing på grunn av sitt opphav, tvangssterilisering eller opphold på Svanviken arbeidskoloni/familiesenter. Over 1200 personer av tater-/romanibakgrunn har fått rettferdsvederlag på ett eller flere av disse grunnlagene i perioden 2005–2014. Et ukjent antall personer av tater-/romanibakgrunn har dessuten fått rettferdsvederlag for overgrep og/eller omsorgssvikt på barnehjemsinstitusjoner, i tillegg til ordinært rettferdsvederlag for blant annet tapt skolegang.

I 2004 besluttet myndighetene også at det skulle opprettes et fond som blant annet skulle støtte tiltak for å fremme taternes/romanifolkets kultur og også gi veiledning til dem som ville søke om erstatning for tidligere overgrep. Stiftelsen Romanifolkets/taternes kulturfond (RT-fondet) startet sin virksomhet i 2007.

Språk og kultur utgjør et tredje område hvor organisasjonene har spilt en rolle, og hvor de har fått gjennomslag i sitt krav om støtte fra myndighetene. Organisasjonenes arbeid har blant annet ført til Latjo Drom-utstillingen på Glomdalsmuseet. Etableringen av RT-fondet hadde som et viktig siktemål å gi støtte til prosjekter som kunne fremme og formidle folkegruppens språk og kultur. Taternes Landsforening tok i 2002 initiativ til prosjektet «Taterfolket fra barn til voksen: et skole-

og kulturprosjekt», som ble gjennomført i 2004–2009 i samarbeid med blant andre Høgskolen i Sør-Trøndelag og Dronning Mauds Minne.

Utvalgets intervjuer med tater/romanifolk viser at det er svært delte meninger om hvordan alle disse tiltakene er blitt oppfattet, og hvordan de opprettede ordningene fungerer. Utvalgets egne vurderinger av unnskyldningene som er gitt fra myndighetene, er at disse er kommunisert i sammenhenger som har vært lite egnet til å nå ut til de brede lag av folkegruppen (henholdsvis et lukket møte og en stortingsmelding). Unnskyldningene har ikke i særlig grad nådd personer som ikke er aktive i foreninger og organisasjoner. Flere av ordningene som er etablert, har gitt viktige bidrag til formidling og videreutvikling av folkegruppens kulturarv. En del personer har også fått erstatninger for overgrep og forsømmelser som har funnet sted. Noen oppfatter de individuelle erstatningsordningene som urettferdige, andre at det er vanskelig å finne ut av hvordan man skal benytte seg av dem. Ordningene som sikter mot kollektiv oppreisning, har i praksis kun nådd en mindre del av gruppen. De individuelle oppreisningsordningene har nådd ut til mange tater/romanifolk, men også her er det visse utfordringer knyttet til å nå ut med informasjon og rådgivning. Det er utvalgets vurdering at justeringer av ordningene kunne gjøre dem bedre egnet som bidrag til den forsoningsprosessen de sikter mot. Samlet sett fremstår det som hittil er gjennomført, som en påbegynt, men ikke fullført prosess for å legge grunnlag for rettferd og forsoning.

Forskningsrådets delprogram (1996-2000) var konsentrert om barnevern og sterilisering. Representanter for taterne/romanifolket ønsket et offentlig granskningsutvalg som kunne avdekke myndighetenes politikk overfor gruppen på flere områder, vurdere den i lys av menneskerettighetene og å se den i en større sammenheng og over tid. De ulike tater-/romaniorganisasjonene deltok i 2009 på et seminar Falstadsenteret arrangerte. Der fremmet deltakerne et samlet krav om en offentlig granskning av politikken overfor gruppen. Den norske Helsingforskomité hadde det året utgitt en rapport om politikken overfor taterne/romanifolket i lys av Norges menneskerettighetsforpliktelser. Den bygget i stor grad på resultatene fra Norges forskningsråds program om taterne/

romanifolket (1995–2000). I en uttalelse fra deltakerne på seminaret ble norske myndigheter blant annet bedt om å etablere en «sannhetskommisjon som gjør opp status for Norges overgrep mot romanifolket/taterne».¹³ For å møte kravet fra tater-/romaniorganisasjoner og enkeltpersoner, samt anbefalingen i rapporten fra Helsingforskomiteen, opprettet regjeringen i 2011 Tater-/romaniutvalget.

Situasjonen i dag

Utvalget har fått gjennomført to prosjekter som undersøker levekår og konsekvenser av politikken for tater-/romanifolk i dag:

1. «Dagens situasjon for tatere/romanifolk» – en kvalitativ undersøkelse hovedsakelig basert på intervjuer med et utvalg tatere/romanifolk.¹⁴
2. «Levekårsundersøkelse tatere/romanifolk» – en registerbasert undersøkelse av dødelighet og utdanningsnivå med i utgangspunkt i Misjonens klientarkiv.¹⁵

Levekårsundersøkelsen blant et utvalg tatere/romanifolk født mellom 1941 og 1955 viser et oppsiktsvekkende høyt dødelighetsnivå og et lavt utdanningsnivå for gruppen som er undersøkt (personer registrert i Misjonens klientarkiv). Når denne gruppen kommer så dårlig ut, er det åpenbart at politikken og virksomheten som ble ført, var skadelig for gruppen som helhet og for enkeltpersoner som ble berørt. Dødeligheten er tre ganger høyere for dette utvalget enn i befolkningen ellers, født i samme periode. Overdødeligheten er særlig høy for den yngste gruppen (født 1951–1955), med over fire ganger den gjennomsnittlige dødeligheten. Dessuten har bare knappe 20 prosent av tatere/romanifolk i denne gruppen tatt videregående eller høyere utdanning, mot nesten 70 prosent i samme aldersgruppe blant befolkningen totalt.

¹³ Den norske Helsingforskomité 2009, s. 8 og 70.

¹⁴ Aarset og Nordvik 2015.

¹⁵ Ellingsen og Lilleaas

Den kvalitative undersøkelsen av dagens situasjon viser at tater-/romani-befolkningen utgjør en sammensatt gruppe med ulike livshistorier og livssituasjoner. Tater-/romani-befolkningen befinner seg i en brytningstid med sentrale endringsprosesser hva angår relasjonen til storsamfunnet generelt, ikke minst når det gjelder utdanning og arbeidsliv. Både unge og voksne legger stadig mer vekt på skole/utdanning. Det eksisterer ulike syn blant tater-/romanifolk på hvilken plass de ønsker å ha som minoritetsgruppe i samfunnet og på relasjonen til majoritetsbefolkningen og samfunnsinstitusjoner. Noen har en etablert plass i det norske samfunnet, mens andre føler seg utenfor eller på siden av det norske fellesskapet. For noen av dem som føler seg utenfor, oppleves dette som et problem, mens andre synes det er mindre viktig så lenge de har tilhørigheten til familien og tater-/romanimiljøer ellers.

Livssituasjonen til en god del innenfor folkegruppen ser i dag ut til å være preget av møtet med negative holdninger hos myndigheter og i lokalsamfunn. I tillegg synes også livssituasjonen for mange å være påvirket av de holdningene gruppen har vært gjenstand for opp gjennom tiden, og av hvordan folk har blitt møtt i lokalsamfunnet tidligere. Myndighetenes og Misjonens virksomhet rettet mot befolkningsgruppen påvirker også dagens livssituasjon.

Et flertall av de som er intervjuet, gir uttrykk for mistillit til, og iblant frykt for, myndighetene. Undersøkelsen viser dessuten at denne mistilliten går i arv. Dette gjelder for de som selv har hatt, eller har familie som har hatt, negative erfaringer i møte med Misjonen eller med offentlige instanser tidligere. Det gjelder også for dem som ikke har egne erfaringer med slike møter. Spesielt den tidligere barnevernspolitikken, med hyppige omsorgsovertakelser av barn med tater-/romani-bakgrunn, har hatt negative konsekvenser i form av en frykt for og mistillit til storsamfunnet som fremdeles preger mange familier.

Mistilliten til myndighetsinstanser og storsamfunn har hatt og har fortsatt innvirkning på dagliglivet til mange av dem som er intervjuet. Den manglende tilliten til storsamfunnet svekker mange tater-/romani-folks mulighet til full deltakelse i samfunnet.

Mistilliten kan virke begrensende ved at man unngår å benytte seg av offentlige tjenester, som for eksempel å kontakte politiet ved opplevelser av diskriminering eller NAV dersom en har behov for hjelp. Enkelte opplever frykt for at andre instanser, som skole og NAV, skal kontakte barnevernet. Folkegruppens og enkeltpersoners erfaringer i fortiden påvirker dermed livssituasjon og livskvalitet for mange også i dag, noe som kan stå i veien for at man får sine rettigheter ivaretatt, og at man heller ikke oppsøker hjelp når man trenger det.

Likevel har gruppens erfaringer et vidt spenn. En del har i dag fått tillit til myndighetene, samtidig som de på ulike måter er preget av den tidligere politikken overfor folkegruppen. Mange er opptatt av å bryte med en spiral av mistillit og av å forhindre at den oppvoksende generasjonen får den samme mistillit til myndighetsinstanser som de selv har.

En god del av dem som er intervjuet, har lite eller ingen utdanning og liten kjennskap til hvor en kan finne informasjon om ulike velferdsordninger. Dette medvirker også til at mange ikke får en reell tilgang til offentlige tjenester. Svært mange i den eldre generasjonen har lite skolegang. Det er viktig å understreke at undersøkelsen viser at mangfoldet er stort, og flere av dem forskerne og utvalget har vært i kontakt med, er godt orientert om velferdsordninger og samfunnssystem. Utvalgets undersøkelse omfatter også tatere/romanifolk som har høyere utdanning og er i fast arbeid.

Tatere/romanifolk utvalget har snakket med, sier at de må forholde seg til et sammensatt og til dels komplisert regelverk knyttet til etter- og videreutdanningsordninger. Skatt- og momsordningene for dem som etablerer enkeltmannsforetak, gjeldssletteordninger, erstatningsordninger og ulike andre velferdsordninger, er også kompliserte. Gjennomgangen viser at det generelt er et behov for økt veiledning og informasjon om disse offentlige ordningene for å nå denne delen av befolkningen. De historiske erfaringene tatere/romanifolk har hatt i møte med offentlige myndigheter, og det faktum at en stor del mangler skolegang, gjør at mange av dem er spesielt sårbare når de skal

orientere seg i møtet med et komplisert regelverk innen et mangfold av offentlige etater.

Mange av informantene opplever at det er manglende kunnskap om tater/romanifolk i samfunnet, og da særlig om deres status og rettigheter som nasjonal minoritet. Dette gjelder ikke minst i skolen, men også i andre offentlige instanser og i storsamfunnet for øvrig. Storsamfunnets manglende kunnskap om tater/romanifolk kan sees i sammenheng med at det foregår svært lite formidling om folkegruppen og dens historie i grunnskolen. Det er også svært lite undervisning om dette i lærerutdanningen.

Mangelen på kunnskap bidrar til at negative holdninger til tater/romanifolk opprettholdes og videreføres. Det resulterer også i en usynliggjøring av tater/romanifolk som folkegruppe i dagens samfunn. Mange av informantene opplever stadig å møte fordommer og negative holdninger i dagliglivet. Dette fører til at en stor del av dem velger å ikke fortelle om sin tilhørighet i lokalsamfunnet eller på skolen og arbeidsplassen. En del unge forteller at de mobbes og trakasseres på skolen når det blir kjent at de er tater/romani. Flere har opplevd eller hørt om usaklig forskjellsbehandling som følge av at de er tater/romani,. Unge forteller at de har blitt avvist når de har søkt om lærlingeplass, til tross for bedre karakterer enn andre som har fått plass samme sted. Familier er blitt avvist på campingplasser. Flere har opplevd at deres tilhørighet til folkegruppen brukes som argument for at de ikke får jobb eller får leie bolig.

Innenfor tater/romanifolks tradisjonelle levemåte og yrkesutøvelse har formell utdanning ikke vært viktig. Tradisjonelt ble kunnskap overført muntlig mellom generasjoner, og formell utdanning var ikke tidligere så sentralt i en rekke av de yrkene tater/romanifolk praktiserte. Deler av den eldre tater-/romanibefolkningen har derfor ikke vært så opptatt av at barna skulle fullføre videregående skole eller få annen formell utdanning. Negative holdninger til folkegruppen, mobbing og trakassering i storsamfunnet, deriblant i skolen, kan også til dels forklare dette. I tillegg ser enkelte, særlig i den eldre generasjon, på skole og formelt arbeidsliv som majoritetsbefolkningens arena.

Utvalgets forskere har vært i kontakt med enkelte som ønsker at barna er med familien på reiser i vår- og sommermånedene, blant annet i forbindelse med fedrenes arbeid som omreisende næringsdrivende innen handel eller håndverk. Dette begrunnes med at det er en viktig videreføring av folkegruppens kultur. Flere av disse er svært opptatt av at det skal legges til rette for at barna kan få skolegang i den tiden de er på reise utenom ordinær skoleferie. Enkelte sier de kvier seg for å søke om fritak av frykt for at barnevernet da vil gripe inn. Andre tatere/romanifolk ønsker ikke å ta barna ut av skolen fordi barna da vil miste viktig skolegang. Blant dem som er intervjuet, er det også mange som gir uttrykk for at de ønsker at unge skal få utdanning. Mange unge er selv opptatt av å få seg utdanning. Mange som ønsker å jobbe innenfor tradisjonelle håndverksyrker, ønsker å få fagbrev. Også en del voksne menn som har jobbet som håndverkere i mange år uten fagbrev, forteller at de nå ønsker en formell bekreftelse på de ferdighetene og den yrkeserfaringen de har. Manglende grunnskole gjør dette krevende for flere, og det begrenser deres muligheter til å få arbeid etter hvert som kravet til fagbrev er blitt større.

UTVALGETS ANBEFALINGER

Her oppsummeres utvalgets anbefalinger til norske myndigheter, basert på kapittel 7.2 i NOU 2015: 7. Mange tatere/romanifolk er sterkt engasjert i arbeidet for å gi den oppvoksende generasjon gode, reelle muligheter til utdanning og yrkesliv, i å bekjempe diskriminering og fordommer og i formidling av sin historie, sitt språk og sin musikalske arv. Utvalget mener at det er en offentlig oppgave å støtte opp om miljøets egne ressurser og initiativ i dette arbeidet. Samtidig er det et offentlig ansvar å sikre at alle tatere/romanifolk har reell og likeverdig tilgang til offentlige tjenester.

Europarådets rådgivende komité, som overvåker gjennomføringen av rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter, har i flere år pekt på områder der Norge bør treffe tiltak for å sikre taternes/romanifolkets rettigheter, senest etter Norges siste rapport i 2011. Europarådet poengterer behov for formidling av kunnskap om gruppen, og vern mot diskriminering på campingplasser og i møte med politi og andre offentlige etater. Komiteen peker spesielt på betydningen av at det undervises om nasjonale minoriteter og deres rettigheter i politiutdannelsen. Den viser spesielt til at det er viktig å treffe tiltak for å gjøre Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) bedre kjent i befolkningen, ikke minst blant minoriteter som tatere/romanifolk. Utvalget har gjennom sine egne undersøkelser grunnlag for å fastslå at disse anbefalingene ikke følges opp på en tilstrekkelig måte. I lys av dette, og av utfordringene som er kartlagt gjennom utvalgets arbeid, finner utvalget grunnlag for å peke på en del områder der myndighetene særlig bør vurdere gjennomføring av tiltak. For at myndighetene skal ha et godt grunnlag for å vurdere hvilke tiltak som bør gjennomføres, anbefaler utvalget at de innhenter informasjon om andre lands erfaringer og praksis.

Et tydelig oppgjør med fortiden

For mange er det vanskelig å legge historien bak seg når det ikke er tatt et skikkelig oppgjør med fortiden.

- I lys av de undersøkelsene og vurderingene som er gjort, mener utvalget at det er viktig med en tydelig og bredt kommunisert offentlig bekreftelse av ansvar for overgrep og forsømmelser som er skjedd fra både offentlige myndigheter, gjennom stat og kommuner, fra Den norske kirke og dem som ellers står nærmest til å ta ansvar for virksomheten til Misjonen
- Kunnskap om historien om assimileringspolitikken overfor taterne/romanifolket og om det erkjente ansvaret må formidles bredt til både tatere/romanifolk og befolkningen for øvrig, som del av et slikt oppgjør. Utvalgets rapporter samt tidligere forskning gir et godt grunnlag for slikt formidlingsarbeid.
- Utvalgets undersøkelse viser oppsiktsvekkende høy dødelighet blant tatere/romanifolk som har vært under Misjonen. Dette må sees i sammenheng med politikken som har vært ført. Tiltak her må derfor betraktes som en nødvendig del av oppreisningen. Det er svært viktig å følge opp tateres/romanifolks levekår og helse i dag. Her mangler systematisk kunnskap. Kunnskapsinnhenting og utforming av tiltak på dette området vil ha betydning for forsoningsprosessen.
- Et oppgjør med fortiden må få konsekvenser i praktisk politikk overfor taterne/romanifolket på alle forvaltningsnivåer. Det er viktig å trekke lærdom av historien for å unngå å begå samme feil i fremtiden. Dette gjelder også i utforming av politikk overfor andre sårbare grupper i dag.

Fra mistillit til tillit

Forsoning kan sees som gjenoppretting av brutte relasjoner. Tillit er et nødvendig grunnlag for forsoning.

- Utvalget ser det som et offentlig ansvar å vurdere tiltak som vil styrke tilliten mellom romanifolk/tatere og myndighetene. Dette vil blant annet kreve gode fora for kontakt og dialog mellom representanter for folkegruppen og myndighetene sentralt og lokalt. Tatere/romanifolk må sikres reell deltakelse i prosesser som angår dem. Dette vil blant annet innebære at gruppens organisasjoner blir høringsinstanser i saker som angår dem.
- Et annet virkemiddel kan være å støtte initiativer til etablering av nettverk som kan samle tatere/romanifolk også uavhengig av de etablerte organisasjonene. For eksempel gjelder det ungdoms- og kvinnenettverk. En del tatere/romanifolk har uttrykt ønske om slike nettverk.

Synliggjøring, likeverd og respekt

Det vil kunne bidra til å bygge opp tillit dersom statlige og kommunale etater møter tatere/romanifolk med større forståelse og innsikt i deres historie og egenart, men også i deres mangfold.

- Utvalgets undersøkelser tyder på at offentlig ansatte har for lite kunnskap om taterne/romanifolket og deres rettigheter som nasjonal minoritet. Myndighetene bør derfor vurdere tiltak som kan gi kunnskapsløft blant offentlig ansatte på dette området.
- Myndighetene må anstrenge seg for å finne gode møte- og samarbeidsarenaer for tatere/romanifolk og offentlige instanser, som kan føre til gjensidig kunnskapsheving og økt forståelse.
- Økt kunnskap forutsetter blant annet et undervisnings- og opplæringsopplegg. Slik kan offentlig ansatte (lærere, politi, ansatte i NAV, barnevern mv.) få kunnskap om taterne/romanifolket og deres

historie i Norge. Et undervisningsopplegg kan også gi informasjon om tater-/romanifolks rettigheter som enkeltpersoner, og som personer med tilhørighet til en nasjonal minoritet. Bedre formidling av kunnskap om gruppens historie, kultur og rettigheter i barnehage og skole vil også kunne bidra til at tater-/romanifolk møtes som individer og ikke med fastlåste forestillinger om gruppen.

Likeverdig rett til utdanning

Utdanning er en helt sentral faktor for å sikre fremtidig velferd og livskvalitet. Foreldre har et grunnleggende ansvar for å ta vare på sine barn, og grunnutdanning er en del av det. Utvalget vil likevel understreke at myndighetene har ansvar for å sikre at barn og unge med tater-/romanibakgrunn har likeverdig og reell tilgang til skole og utdanning. Her mener utvalget det er flere forhold som bør vurderes:

- En bevissthet rundt at det fortsatt eksisterer negative holdninger til tater-/romanifolk, bør være en del av skolenes antimobbearbeid. Det er også behov for mer kunnskap i skolen om situasjonen til barn av nasjonale minoriteter. Utvalget mener at det trengs mer forskning for å undersøke hvorvidt det er en sammenheng mellom det høye fraværet blant tater-/romanibarn og mistrivsel og/eller mobbing på skolen.
- Utvalgets undersøkelser tyder på at få tater-/romaniforeldre i dag søker sine barn fritatt fra undervisning på grunn av reiser. Der hvor foreldre ønsker å reise og tar barna ut, varierer det sterkt om og eventuelt hvordan skolen legger til rette for at elevene skal kunne ha kontakt med skolen og gjennomføre skolearbeid i denne perioden. Utvalget mener det er viktig at skolen er i dialog med foreldre som ønsker barna fritatt med tanke på å finne en løsning der barnets rett til utdanning blir ivaretatt i praksis. Så lenge enkelte barn tas ut av skolen i forbindelse med reising, er det viktig at disse barna ikke blir stående uten et opplæringstilbud i denne perioden. Det er et offentlig ansvar å sørge for at dette følges opp. En god dialog mellom foreldre og skole er avgjørende.

Utvalget vil påpeke at kunnskapen i skolen om nasjonale minoriteter generelt, og tatere/romanifolk spesielt, bør økes. Det er viktig at Utdanningsdirektoratet og Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO) følger opp og sikrer at skolene og barnehagene gjør seg kjent med veilederen om nasjonale minoriteter. Kunnskap om nasjonale minoriteter bør inkluderes i lærerutdanningen. Utvalget mener nasjonale myndigheter har et ansvar for å sikre at dette gjennomføres.

Forebygging av og tiltak ved diskriminering

På flere områder ser utvalget et behov for tettere oppfølging fra myndighetenes side for å forebygge diskriminering av tatere/romanifolk, og gi gruppen en reell mulighet for rapportering om og veiledning ved opplevd diskriminering.

- Politiets rolle ved hendelser mellom tatere/romanifolk og campingplassereiere er utfordrende. Denne rollen synes å være preget av at diskrimineringsaspektet anses som underordnet. Det er viktig at politiet tar på alvor situasjoner der diskriminering kan ha forekommet, og at de registrerer disse anmeldelsene. Det er også viktig at politiet selv opptrer nøytralt. Utvalget vil understreke betydningen av at kunnskap om så vel individuelle rettigheter som rettighetene knyttet til nasjonale minoriteter, deres ulike tradisjoner og deres kulturelle rettigheter formidles i politiutdanningen. Denne kunnskapen bør også inkluderes i videreutdanning/kursing av allerede utdannet politi. Slik kunnskap vil kunne være med på å gi økt forståelse og forebygge diskriminering.
- Når det gjelder utfordringer på campingplasser generelt, anbefaler utvalget at dialogen og samarbeidet som tidligere eksisterte mellom politiet, Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), LDO, og tater-/romaniorganisasjoner, gjenopptas. Her er det viktig å utforme gode dialogfora/-arenaer, og at dette formaliseres. På denne måten kan utfordringene løses ikke kun av engasjerte enkeltpersoner i de ulike instansene og organisasjonene. Det er avgjørende at alle parter følger opp sin del av samarbeidet.

Tilrettelegging for avklaring av rettslige spørsmål

Tatere/romanifolk har vært utsatt for grove overgrep som bryter med grunnleggende menneskerettslige verdier. Også i dag møter mange utfordringer i praksis som ikke er i samsvar med menneskerettslige krav og med diskrimineringsvernet. Vurderingene utvalget har foretatt i lys av folkerettslige forpliktelser og lovgivningen viser at det innenfor rammene av utvalgets arbeid er vanskelig å konkludere på om forholdene også var og er rettsstridige.

- Det er viktig at det finnes institusjoner tatere/romanifolk kan henvende seg til for effektivt å få avklart sin rettslige stilling. Tilstrekkelig sikre svar på slike rettslige spørsmål får man først når det finnes egnede prosesser og reelle muligheter for å vurdere enkeltpersoners konkrete forhold og ta stilling til faktiske og rettslige uklarheter.
- Utvalget mener at myndighetene må legge til rette for at det kan avklares om det har funnet og fremdeles finner sted rettsstridige forhold, herunder menneskerettighetskrenkelser. Utvalget har notert seg at Stortinget i mars 2015 vedtok å gi Nasjonal institusjon (NI) for menneskerettigheter nytt mandat og mulighet for nye virkemidler. Myndighetene bes spesielt om å vurdere om NI eller andre instanser kan få en rolle som supplement til de eksisterende klagemulighetene til LDO og domstolene.

Like muligheter i praksis – behov for informasjon og veiledning

Like rettigheter til velferdsordninger er en forutsetning for likeverdighet og livskvalitet. Det må legges til rette for at tatere/romanifolk får samme tilgang til rettigheter og samme muligheter i samfunnet som majoritetsbefolkningen.

- Offentlige velferdsordninger kan være kompliserte og vanskelig tilgjengelige. Dette gjelder blant annet ordninger for etter- og videreutdanning, gjeldsslette samt prosedyrer ved og etter bedriftsetableringer for dem som vil drive egen virksomhet (regnskap, rapporte-

ring etc.). Utvalgets undersøkelser viser at en del tatere/romanifolk har lite kunnskap om offentlige ordninger og egne rettigheter, eller mangler forutsetninger for å finne frem i systemet for å nyttiggjøre seg disse rettighetene. Det finnes allerede en rekke ordninger for blant annet etter- og videreutdanning, gjeldsslette etc. som noen kunne benyttet seg av, men som de ikke finner frem til.

- Det er et offentlig ansvar å påse at alle grupper av befolkningen har en reell mulighet til å nyttiggjøre seg velferdstilbud, for eksempel opplæringstilbud. Utvalgets undersøkelser av politikken både på 1900-tallet og i nyere tid viser at myndighetene ikke har gjort tilstrekkelig for denne gruppen. De har derfor et stort ansvar for å bidra til å møte de utfordringene som mange innenfor gruppen fortsatt stilles overfor. Myndighetene må sette inn ressurser – sikre likeverdig tilgang til offentlige tjenester og inkludere tatere/romanifolk når det skal utarbeides konkrete løsninger.
- Utvalget vil særlig understreke at det bør vurderes tiltak som øker tilgjengeligheten og muligheten for veiledning ved LDO for tatere/romanifolk som opplever diskriminering.
- Utvalget mener også at myndighetene bør vurdere tiltak som sikrer at tatere/romanifolk som søker sitt opphav og sin historie i Misjonens klientarkiv eller andre arkiver, får nødvendig hjelp, veiledning og innsyn innenfor de rammene som hensynet til personvernet gir.

Rettferdige erstatnings- og oppreisningsordninger

Utvalget mener det er grunn til å revurdere sider ved de eksisterende erstatnings-/oppreisningsordningene for at de skal kunne oppfattes som rettferdige og fungere etter sin hensikt.

- Kommunale oppreisningsordninger for tidligere barnevernsbarn varierer sterkt kommunene imellom. Staten hadde det overordnede ansvaret for tilsyn med både de offentlige og private barnehjemmene der barn av tatere/romanifolk var plassert, herunder

Misjonens barnehjem. I likhet med kommunene må staten derfor se på hvordan man kan sikre samordning og likebehandling. Utvalget mener staten også har et særlig ansvar for å se til at barn som ble tatt uten vedtak, ikke avvises på grunn av denne forsømmelsen fra myndighetenes side når de i ettertid søker om erstatning.

- Det er et offentlig ansvar å sikre tilstrekkelig rådgivning og veiledning til tater/romanifolk som ønsker å søke kommunale og/eller statlige vederlagsordninger.
- Latjo Drom-utstillingen er viktig for formidlingen av taternes/romanifolkets kulturarv, men den er ikke tilstrekkelig. Det er en offentlig oppgave å legge til rette for mer formidling av historie og kultur, i flere deler av landet. Dette gjelder blant annet kystkulturen til de båtreisende på Sørlandet og Vestlandet. Utvalget mener myndighetene bør vurdere tiltak som sikrer representanter for taterne/romanifolket medbestemmelse i utforming og gjennomføring av slike formidlingstiltak.
- Utvalget mener at RT-fondet kan være et viktig bidrag til å styrke folkegruppens kultur og språk i Norge. Det er derfor viktig at forvaltningen av ordningen har bred tillit blant tater/romanifolk. Fondet er ment å være en kollektiv oppreisning for tidligere tiders urett. Utvalget ser at informasjonen om og forvaltningen av RT-fondet bør styrkes, slik at fondet når ut til flest mulig i tater-/romanimiljøer.
- Myndighetene har et ansvar for en deltakende og åpen minoritetspolitikk. De må også påse at utøvelsen av minoritetspolitikken ikke er konfliktskapende, og at økonomiske ordninger er organisert slik at de ikke bidrar til å øke spenninger mellom personer og grupper i tater-/romanibefolkningen.
- Der myndighetene har etablert kollektive ordninger, har de et ansvar for å se til at de som forvalter offentlige midler på fellesskapets vegne, følger lover og regler om åpenhet og innsyn slik at driften inngir den nødvendige tillit.

Videre forskning og forskningsformidling

Utvalgets undersøkelser gir ny kunnskap på en rekke områder. Disse undersøkelsene har imidlertid også avdekket flere forhold som burde ha vært undersøkt grundigere. På grunn av begrensninger i tid og ressurser har det ikke har vært mulig. Utvalget vil derfor foreslå at det avsettes midler til videre forskning på noen slike temaområder ut fra ulike faglige tilnæringsmåter.

- Blant mange tater/romanifolk er det stor interesse for hvordan folkegruppen er blitt omtalt, og hvordan enkeltpersoner er blitt behandlet i norsk psykiatri. Det bør derfor gjennomføres en bredere undersøkelse av dette temaet over et lengre tidsrom enn det Tater-/romaniutvalget har hatt anledning til å gjøre.
- Det er viktig for tillitsbygging og forsoning at det gjennomføres forskningsprosjekter som kan gi mer kunnskap om situasjonen for ulike deler av folkegruppen i dag. De dramatiske funnene om overdødelighet og lavt utdanningsnivå blant Misjonens «klienter» i etterkrigstiden gir grunnlag for vurdering av en mer omfattende levekårsundersøkelse basert på hele Misjonens virketid. Det vil kunne gi ny kunnskap om konsekvenser av assimileringspolitikken over flere generasjoner.
- Svært interessante funn i prosjektet om politikken overfor taterne/romanifolket under andre verdenskrig taler for en videre forsknings-satsning på dette.
- Prosjektet om situasjonen i dag taler for en satsing på kvalitativ forskning om levekår for tater/romanifolk. Særlig bør det vurderes å gjennomføre en bredere kartlegging av livssituasjonen for barn og unge av tater-/romanislekt. Utvalget vil særlig anbefale at det vurderes å avsette midler til kvalitative studier som kartlegger om unge mennesker av tater-/romanislekt møter særskilte hindringer for å få gjennomført utdanning. Det vil være av spesiell betydning å se på muligheter for å overføre reell kompetanse til formell kompetanse.

- Det finnes allerede enkelte forskningsprosjekter når det gjelder bruk og formidling av språket (romani/rotipa). Utvalget mener det er viktig med en større satsning på dette på grunn av språkets sentrale betydning for mange tateres/romanifolks identitet.
- Utvalget ser det som viktig at tater/romanifolk får kjennskap til utvalgets hovedfunn og anbefalinger og til de utredningene som ligger til grunn for rapporten. Det er også viktig at kommuner, relevante departementer og andre aktuelle instanser får kjennskap til utvalgets hovedfunn og anbefalinger som vedrører deres virksomhet.

VEDLEGG TIL NOU 2015:7

NOU 2015:7 har en offisiell vedleggsdel som er publisert der de ulike notatene og rapportene som utgjør grunnlagsmaterialet for utvalgets arbeid er samlet. Bidragene består hovedsakelig av ny forskning på områder som ikke tidligere har vært undersøkt. Her oppgis kun titlene.¹⁶

Vedlegg 1: Per Haave – Avgrensning og identifisering

Vedlegg 2: Asbjørn Eide – Norges gjennomføring av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter

Vedlegg 3: Per Haave – Ingen rasediskriminering av «tater»?

Vedlegg 4: Johanne Bergkvist og Kai-Samuel Vigardt – «Anlæg for opposition»

Vedlegg 5: Johanne Bergkvist og Kai-Samuel Vigardt – «Vi har reist oss etter mange års undertrykkelse og fornedrelse»

Vedlegg 6: Monica Five Aarset og Ragnhild Nordvik – Dagens situasjon

Vedlegg 7: Dag Ellingsen og Siw Beate Lilleaas – Levekårsundersøkelse tater/romanifolket

Vedlegg 8: Elisabeth Teige – Sosialpolitisk utvikling med lov om sosial omsorg av 1964 som omdreiningspunkt

Vedlegg 9: Chalak Kaveh – Taterne/romanifolket i det norske politi- og rettsvesenet 1900 - 1980

Vedlegg 10: Per Haave – Assimileringspolitisk dyrevelferd

Vedlegg 11: Ragnhild Nordvik – Barnevern og tater/romanifolk på 1900-tallet

Vedlegg 12: Ingrid E. Thorsnes – Barnevernsforvaltningen overfor tater/romanifolk i perioden 1900 - 1986

Vedlegg 13: Mari Østhaug Møystad – «Strenghet og mildhet må gå hånd i hånd»

Vedlegg 14: Siw Beate Lilleaas og Dag Ellingsen – Bosetting av Misjonens klienter på 1980-tallet

¹⁶ Vedleggsdelen kan bestilles ved å kontakte Kommunal- og moderniseringsdepartementet, eller lastes ned fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-7/id2414316/>

- Vedlegg 15: Mari Østhaug Møystad – «Taterne i Solør vil bli fastboende, men 'buroen' hindrer dem i å kjøpe jord»
- Vedlegg 16: Mari Østhaug Møystad – Svanviken – ditt beste sted på jord?
- Vedlegg 17: Madeleine Zetterlund Stenhammer – En norsk misjonsstasjon?
- Vedlegg 18: Per Haave – Sterilisering av kvinner fra Svanviken arbeidskoloni (1949 - 1970)
- Vedlegg 19: Per Haave – Tater/romanifolk under Misjonen og psykiatrien
- Vedlegg 20: Per Haave – En paragraf til besvær
- Vedlegg 21: Per Haave – «Taterspørsmålet» under hakekorset
- Vedlegg 22: Marit Lomundal Sæther – Overgangen fra Norsk misjon blant hjemløse til Kirkens Sosialtjeneste
- Vedlegg 23: Laila Susanne Vars – Fornorsking og forsoning sett fra et samepolitisk perspektiv
- Vedlegg 24: Ragnhild Nordvik – Offentlege unnskyldningar, oppreising og forsoning
- Vedlegg 25: Ragnhild Nordvik – Erstatnings- og oppreisningsordninger for tater/romanifolk
- Vedlegg 26: Uttalelse fra Falstadseminaret 6. - 7. oktober 2009 til statsminister Jens Stoltenberg, om «Norsk romani/ taterpolitikk må endres»
- Vedlegg 27: Brev fra utvalgsmedlem Cecilie Høigård til Fornyingsdepartementet, 7. november 2012, om «Utvalget for å undersøke gjennomføringen av politikken overfor taterne/romanifolket, jfr. kgl. res. 3. januar 2011»
- Vedlegg 28: Brev fra professor dr. juris Geir Woxholth til Tater-/romaniutvalget, 24. april 2015, om «Erstatningsansvar for omsorgssvikt/overgrep innen barnevernet»
- Vedlegg 29: Brev fra professor dr. juris Geir Woxholth til Tater-/romaniutvalget, 20. mai 2015, om «Tilleggsuttalelse: Erstatningsansvar for omsorgssvikt/overgrep innen barnevernet»
- Vedlegg 30: Brev fra professor dr. juris Geir Woxholth til Tater-/romaniutvalget, 21. mai 2015, om «Stiftelsesrettslige spørsmål vedrørende Svanviken-eiendommen»

Publisert av: Kommunal- og
moderniseringsdepartementet
Publikasjonen finnes på: www.regjeringen.no/kmd
Forsidebilde: «Hjulspor gjennom heden»
av Stig Bachmann Nielsen/Naturplan

Trykk: DSS – 12/2015